

3.

Cap a on va la formació inicial dels mestres i de les mestres? Propostes de millora des de la perspectiva dels formadors de formadors

Bozu, Zoia
Aránega, Susana

(FODIP, Formació Docent i Innovació Pedagògica)
(FODIP, Formació Docent i Innovació Pedagògica)

Resum

Aquest treball forma part d'una recerca¹ àmplia que pretén estudiar les percepcions dels futurs docents, i els seus formadors, sobre els coneixements que els estudiants estan construint durant la seva formació en el grau de mestre d'educació primària, i la contribució d'aquests coneixements a un exercici competent de l'ensenyament. El focus de la proposta que aquí presentem estarà centrat únicament a assenyalar i analitzar algunes de les propostes de millora i innovació en la formació dels futurs i de les futures mestres d'educació primària de la Universitat de Barcelona suggerides pels formadors entrevistats. El treball s'articula metodològicament com un estudi de casos múltiple i utilitza l'entrevista en profunditat com a principal instrument de recollida de dades. Concretament, es van fer entrevistes a una mostra formada per disset formadors de formadors (professors d'universitat i tutors de pràcticum). Després d'un procés d'anàlisi de dades exhaustiu amb una codificació deductivo-inductiva, els resultats posen de manifest que el pla de formació actual dels futurs mestres i de les mestres presenta algunes característiques que són susceptibles de millora. Així doncs, aquests suggeriments s'agruparien en tres nivells d'implementació: estructura, organització i nova proposta curricular del pla d'estudis actual; noves polítiques institucionals i la millora del procés d'ensenyament-aprenentatge universitari a les aules de classes.

Paraules clau

Formació inicial, grau d'Educació Primària, polítiques universitàries i institucionals.

La formació inicial dels mestres² a debat: per què és un repte?

La formació inicial dels mestres ha constituït des de sempre un gran repte per a la comunitat educativa i es considera un factor fonamental per al progrés dels sistemes educatius i per a la millora de la qualitat de l'educació. Un sistema educatiu és tan bo com ho són els seus professors. En aquest sentit, s'assenyala que els sistemes amb més alt acompliment demostren que la seva qualitat depèn, en última instància, de la qualitat de la formació dels seus docents (Barber i Mourshed, 2008).

No obstant això, no descobrim res de nou si afirmem la importància d'adaptar aquesta formació a la realitat canviant d'avui dia. En els últims anys, un nombre creixent d'estudis, informes i organismes internacionals posen de manifest una insatisfacció sobre la qualitat

1. "Desarrollo del conocimiento profesional a través del plan de estudios del grado de maestro en educación primaria. Perspectivas del alumnado y el profesorado" (EDU2012-39866-C02-02, MINECO, 2013-2017).

2. Al llarg del text utilitzarem les paraules *mestre/s* o *professor/professorat* i *estudiant/s* com a llenguatge inclusiu, independentment del gènere.

dels programes de formació docent. No és la formació inicial la que no serveix, sinó el tipus de preparació i el plantejament del model actual per formar bons mestres per a un exercici competent de la professió docent. Vallant (2012, p. 169) considera que les crítiques a la formació inicial provenen de la fragmentació excessiva del coneixement impartit, el divorci entre la teoria i la pràctica, la vinculació escassa amb les escoles i l'organització burocratitzada de la formació, entre d'altres.

És per això que cal avui més que mai, i a vuit anys de la finalització de la implementació de l'espai europeu d'educació superior (EEES) a les universitats espanyoles, preguntar-se cap a on es dirigeix la formació inicial del professorat i quines propostes de millora, tant en la política com en la pràctica educativa, es podrien plantejar per a la comunitat acadèmica, a curt i mitjà termini.

Les investigacions recents sobre la formació inicial ofereixen aportacions sobre les percepcions que docents i/o estudiants tenen sobre la implementació de l'EEES i que insten sobre diversos aspectes, com ara: la utilitat de la formació rebuda per afrontar l'inici de la carrera docent (Cantón, Rodríguez i Arias, 2013), les condicions d'oportunitat per a la millora de l'aprenentatge dels estudiants (Daza, 2011), actituds i percepcions de l'alumnat sobre l'EEES en funció del seu nivell educatiu (Pegalajar, Pérez i Colmenero, 2013), etc.

Sensibilitzats per aquesta temàtica i atenent a aquest context, l'estudi que aquí presentem, i que forma part, tal com es va indicar des de l'inici de la proposta, d'una investigació àmplia sobre el coneixement professional dels futurs mestres, té per intenció revelar les percepcions que tenen els formadors de formadors sobre l'adequació de la formació proposada per la Universitat de Barcelona al perfil de mestre que demanen l'escola i la societat actual. Així mateix, pretén donar veu als formadors recollint algunes de les seves propostes de canvi o millora que s'incorporarien al pla formatiu actual del grau d'educació primària. Per limitacions òbvies d'espai, és en aquesta segona intenció on posem èmfasi en aquesta proposta.

Tendències actuals a la formació inicial del professorat

Segons els resultats obtinguts en la investigació, en la proposta formativa del grau predominen les assignatures de component teòric marcat (entès com un saber disciplinari) en detriment de les d'orientació més pràctica i didàctica. En poques paraules, predominen els aprenentatges vinculats a l'adquisició del coneixement del contingut i el coneixement pedagògic general. Si bé sembla que hi ha un acord generalitzat respecte a la necessitat que els mestres tinguin un coneixement profund del contingut que ensenyen, els estudiants consideren que per exercir com a mestres necessiten augmentar les seves competències tècniques o professionalitzadores (coneixements, habilitats i estratègies didàctiques), ja que sense aquestes competències és difícil obtenir la seguretat mínima que necessitaran per a la pràctica davant del grup classe. En aquest sentit, els resultats indiquen que s'ha de prestar més atenció a la posada en pràctica efectiva del model d'aprenentatge per competències. Però l'anàlisi de les dades aportades pels docents revela que

les condicions de treball a les aules universitàries (horaris encotillats, ràtio elevada d'alumnes per grups, manca de recursos i d'espais) dificulten l'aplicació d'unes metodologies docents que propiciïn un model més transversal d'organització del currículum. En un altre ordre de coses, és també oportú considerar la poca presència de les tecnologies de la informació i la comunicació al grau.

Compromisos i desafiaments a la formació inicial del professorat

Als paràgrafs següents pretenem exposar una síntesi breu de consideracions i propostes de millora que els formadors dels futurs mestres han fet sobre la proposta actual de formació docent del grau. Són tres els temes o nivells d'implementació que es van plantejar amb més força en les entrevistes fetes als informants clau. A saber: l'estructura i l'organització del pla d'estudis actual, les noves polítiques institucionals i les millores a les pràctiques d'aula. Vegem quina és la percepció del professorat del nostre estudi respecte a les qüestions assenyalades.

El pla formatiu del grau i les noves polítiques institucionals

En primer lloc, cal assenyalat que el professorat del grau de mestre d'educació primària de la Universitat de Barcelona coincideix a destacar que el pla d'estudis actual és susceptible de millora, tant pel que fa a l'estructura i organització, com també pel que fa a la proposta curricular. El fet que els mestres de primària cursin uns estudis de grau amb una durada de quatre anys podria significar una revisió del seu extens currículum; aquesta és una característica des de sempre dels estudis de Magisteri (Imbernón i Colén, 2014).

En aquest sentit, els docents consideren oportú revisar la presència de les assignatures de diferent índole en la configuració del pla d'estudis actual. Així doncs, les dades fan sortir a la llum certs desacords o reaccions descoberts que ens porten a identificar la presència de la coneguda, encara que no resolta, dualitat històrica entre les assignatures troncales i les didàctiques específiques en el conjunt del sistema curricular (Bozu i Aránega, 2017).

No obstant això, en aquesta revisió, caldria considerar-hi també la possibilitat de dotar el pla de formació actual d'una lògica diferent de la seqüenciació temporal d'algunes assignatures concretes, apostant per una nova distribució que suposaria cursar simultàniament assignatures de contingut disciplinari i assignatures de didàctica específica.

D'altra banda, la formació inicial del magisteri hauria d'implicar un canvi de disseny curricular proposant la introducció de noves assignatures o matèries que facin èmfasi en les tendències i en els corrents actuals en formació:

[...] és que no sabia com definir-los, tots aquests corrents nous que han anat apareixent, que moltes escoles apliquen, com ara el PNL, pedagogia sistèmica, o kinesiologia, coses d'aquest

tipus, que ara estan una mica més de moda i que crec que els estudiants actuals també haurien de conèixer (Prof. 15).

Finalment, no podem obviar un plantejament que, encara que no sigui nou, podria portar a millorar la formació inicial i, sobretot, l'inici en la pràctica professional dels joves mestres. Es tracta de plantejar una nova estructura de la formació en què es podria complementar la formació a la facultat amb la formació in situ, en el context real de l'escola. En poques paraules, es tracta de crear un pont entre la formació inicial i la iniciació professional, per fomentar la mentoria com a proposta d'acompanyament i aprenentatge del professor novell sota la tutela d'un professor mentor, amb experiència docent. És a dir, apostar per la inducció professional d'un any, en centres educatius seleccionats i acreditats com a centres innovadors, una vella reivindicació dels informes internacionals i que en molts països ja és una realitat.

Un altre dels desafiaments o reptes futurs té a veure, d'una banda, amb la creació de vincle entre els centres de formació docent i societat i, de l'altra, amb l'objectiu d'afrontar la internacionalitat de la universitat. La internacionalització, en paraules dels professors entrevistats, vol dir fomentar l'intercanvi amb altres centres formadors d'altres països per donar a conèixer "totes aquelles accions que s'estan desenvolupant a les nostres escoles"(Prof.15). En altres paraules, establir connexions internacionals per conèixer les novetats en matèria d'innovació i de recerca educativa.

D'altra banda, i en paraules de Smidt (2008), la internacionalització significa deixar de plantejar-se objectius des d'una òptica regional o local i passar d'un sistema receptiu a un de proactiu (fer una universitat atractiva perquè vinguin estudiants de tot arreu).

Però per crear aquesta universitat i promoure al mateix temps un ensenyament i una formació de qualitat cal millorar les polítiques de contractació i estabilització del professorat. Apostar per un professorat estable i amb carrera universitària és una de les propostes actuals i de futur a la qual fan al·lusió els nostres participants a l'estudi.

És que jo crec que aquests punts que t'he dit són els punts clau. Un professorat estable i unit, però perquè això permet, doncs, treballar millor en equip, fer una vida universitària... (Prof. 5).

Tradició *versus* actualitat a les pràctiques educatives

I si ensenyem d'una altra manera? Som els docents els que hem de fer l'esforç de canviar les nostres pràctiques educatives, d'aprendre a ensenyar d'una altra manera. Ens referim aquí a la necessitat de millorar el procés d'ensenyament-aprenentatge i elevar-ne la qualitat a les aules de classes. Però tot això comporta revisar críticament els continguts i els processos actuals de la formació inicial i apostar per una nova cultura sobre la professió docent, amb una nova formació inicial, més reflexiva, més pràctica. Una formació inicial contextual més extensa i basada en vincles amb l'entorn i la comunitat.

Taula 1. Propostes de millora a les pràctiques educatives.

Cal evitar i/o superar	Cal fomentar
Una formació descontextualitzada de la realitat i de l'entorn escolar.	Més activitats vinculades a l'entorn, a la comunitat. Buscar el retorn social i el vincle de la universitat amb l'escola.
Un model "nacionista" de transmissió de continguts. La reproducció d'esquemes, de continguts i pràctiques de treball antics.	Les competències professionals. Els continguts procedimentals (treball d'hàbits). Més formació en TIC.
Una racionalitat tècnica en els models d'ensenyament a l'aula.	Una racionalitat pràctica. Introduir en la pràctica docent elements d'anàlisi sobre la identitat professional: «[...] Entonces, yo pienso que les faltan elementos para intentar identificarse metodológicamente: "cómo soy: ¿soy una persona tradicional?, ¿soy democrático?, ¿soy autoritario?, ¿soy un 'tecnólogo?', ¿soy un reflexivo?"» (Prof. 11)".
La burocratització de les pràctiques als centres escolars.	Una millor i més estreta relació entre els tutors d'universitat i els d'escola.
Aïllament. Individualisme pedagògic.	La coordinació docent: el treball per competències és una cosa que supera una matèria concreta.

Així doncs, les propostes posen en evidència que, sense una coordinació o associació sòlida entre l'institut de formació docent (la universitat, en aquest cas) i el terreny (l'escola i la comunitat), no es pot apuntar a una transposició didàctica propera a la pràctica (Perreneud, 2001). És a dir, fomentar el desenvolupament de diverses competències i de diversos continguts procedimentals que permetin que el futur professor sigui capaç de dissenyar, desenvolupar i d'avaluar la seva pròpia pràctica educativa, treballar la integració dels coneixements i relacionar teoria i pràctica educativa.

Finalment, cal assenyalar que el debat està permanentment obert i té prou complexitat epistemològica per no aspirar a seguir buscant noves alternatives per a la millora de la formació inicial del professorat. I prova d'això és que algunes d'aquestes propostes i d'altres més són actualment en l'agenda educativa de les autoritats acadèmiques, en la qual els punts clau que cal abordar, en un futur immediat, serien la formació inicial, el sistema d'accés, la carrera docent i la formació permanent, entre d'altres. En definitiva, seran elles les que hauran de decidir per on començar, però amb aquestes propostes s'estan assenyalant alguns dels punts problemàtics del nostre sistema actual de formació inicial del professorat. I és ara quan tenim una gran oportunitat que cal aprofitar per millorar-lo.

Referències bibliogràfiques

- Barber, M.; Mourshed, M. (2008) *Cómo hicieron los sistemas educativos con mejor desempeño del mundo para alcanzar sus objetivos*. Santiago de Chile: PREAL.
- Bozu, Z.; Aránega, S. (2017) "La formación inicial de maestros y maestras a debate: ¿Qué nos dicen sus protagonistas?", *Profesorado. Revista de currículum y formación del profesorado*. Vol. 21, núm. 1, pàgines 143-163

- Cantón, I.; Rodríguez, R.; Arias, A. (2013) "La formación universitaria de los maestros de Educación Primaria", *Revista Interuniversitaria de Formación del Profesorado*. Vol. 76, núm. 27, pàgines 45-63.
- Daza, L. (2011) "El estado del proceso de Bolonia en las universidades de la región metropolitana de Barcelona: factores de mantenimiento y factores motivadores para la mejora del aprendizaje universitario", *Revista iberoamericana de educación*. Vol. 56, núm. 4, pàgines 1-16.
- Imbernón, F.; Colén, M.T (2014) "Los vaivenes de la formación inicial del profesorado. Una reforma siempre inacabada", *Revista Tendencias Pedagógicas*. Vol. 24, pàgines 265-284.
- Pegalajar, M.C.; Pérez, E.; Colmenero, M.J. (2013) "Valoración del Espacio Europeo de Educación Superior, según el nivel educativo del alumnado universitario", *Innovación Educativa*. Vol. 13, núm. 61, pàgines 67-84.
- Perrenoud, P. (2001) "La formación de los docentes en el siglo XXI", *Revista de Tecnología Educativa*. Vol. XIV, núm. 3, pàgines 503-523.
- Smidt, H. (2008, gener) *La universidad española en el contexto europeo. Algunos resultados del informe Trends V*. Documento presentado en IX Foro ANECA. La universidad del Siglo XXI. Recuperat el 19 de maig de 2015, de: http://www.aneca.es/publicaciones/docs/publi_9foro.pdf.
- Vallant, D. (2012) "Formación inicial del profesor para las escuelas del mañana", *Revista Diálogo Educativo*, Curitiba. Vol. 12, pàgines 165-184.